

Bulletin společnosti přátel historie města Chrastavy

№ 257
12-2017

Marktplatz 1905

Náměstí 2015

Vánoční rozjímání.

Egon Wiener

Co jsi hledal pod stromečkem?

Co jsi hledal pod stromečkem? Svoje mládí, ten stav beztlíže, který se vrací, jsi-li sám. Jako ten voňavý teplý vítr, který kdy-
si čečral vlasy a vedl tvé kroky neomylně dál ... Čas mládí, čas přelétavého štěstí, čas vzpomínek a panoptikum lásek. Čas omylů i velkých činů, rozhodnutí, darů i dáreků, vánočních stromků, rozzářených dětských očí, ale i smutku za toho, kdo s námi u stolu už není.

Jak jsme dovedli být slepí a krutí! Jak moc jsme si mysleli, že to velké, dětské vánoční štěstí bude věčné a že se budeme u stromečku scházet napořád. Všichni. To byl ten vánoční dárek, který se nebalil, který tam prostě jenom byl. My všichni: máma, táta, dědové, babičky, bratři, sestry, jak kdo měl velkou rodinu... Ten dárek jsi nehledal a dneska tolik schází. To byl ten čas šťastného mládí. Čas vánoc, stromečků, krabic a krabiček ovázaných mašlí, stužkou, provázkem, čas velkých skleněných barevných koulí, svíček, vánočních kolekcí, drátěných háček, stříbrných lamel, skleněných špiček a plechových podstavců ve tvaru muchomůrek či elfů, co drželi stromek i několik týdnů.

Stromek stával vždy u okna a každý večer svítil, jako maják na ostrově Rügen, aby každý věděl, že tyhle svátky jsou ještě plné čokoládových a fondánových figurek a domácí čokolády balené do staniolu. A co teprve, když od svíček chytly záclony a kůstka z kapra se zapíchla do patra a polívka se rozlila!

Byli jsme tenkrát děti s plamínky štěstí v rozzářených očích. Neviděli jsme tátu s mámou pro krabice s dárky. Jak toho dnes lituji! Rodiče už tu nejsou, krabice od dáreků zůstaly. Necháпали jsme tenkrát, že ten kouzelný večer, štědrý a bohatý, jednou skončí a my tu zůstaneme sami. S hromadou dáreků a prázdných krabic. Proto ti starší už nechtějí stromek. Pár smrkových větvíček postačí. Vánoční štěstí už tu bylo a bylo krásné, věřte mi.

Maminko, táto, vám všem, kteří jste už odešli: „Krásné svátky Vánoční“.

VESELÉ VÁNOC!

Pohlednice z 50.let minulého století.

Jméno **Egon Wiener** zná snad každý, koho zajímá starý Liberec nebo příběhy z pohraničních měst a městeček - včetně Chrastavy. Svě úvahy, fejetony, vzpomínky a příběhy zveřejňuje v časopisech, v knihách nebo též na internetu.

Původem je sběratel starých pohlednic, ale zároveň je náruživý sběratel snad všeho, co má nějakou hodnotu.

Ve své sbírce má i členství v naší Společnosti přátel historie města Chrastavy a to je jeden z důvodů, proč dnešní vánoční povídání začíná vzpomínkami tohoto přítele a rodáka z blízkého Machnína.

CHRASTAVSKÉ VÁNOČNÍ ZVYKY A TRADICE

úryvky z překladu knihy *Chrastava - osud sudetoněmeckého města*

Prosinec přinesl čas dlouhých večerů doma v jizbě.

Na **svátek svaté Barbory (4.12.)** se dávaly třeshňové větvičky do vázy s vodou na teplé místo v místnosti. Na Vánoce měly květy rozkvést.

Večer před 6. prosincem byl dětmi očekáván se smíšenými pocity radosti a strachu. To přicházel **Mikuláš**. Většinou nejdřív s rámskem položil několik jablek nebo ořechů ke dveřím, aniž by ho někdo viděl. A pak se konečně objevil, usměvavý, s bílými vousy, v kožichu, nebo ustrojený jako opravdový biskup, mnohdy doprovázený čeledínem Ruprechtem s řinčícím řetězem nebo strašidlem Krampusem podobným čertu. Děti se musely pomodlit nebo odříkat básničku, dostalo se jim přísného napomenutí, ale potom dobrotivý přítel dětí otevřel svůj velký pytel s dárky. Ovšem někdy vytáhl také proutek. Zlobivé děti se potom pokoušely čeledína Ruprechta strčit do pytle. Do mnoha domů přinesl Mikuláš své dárky během noci. V těchto domech děti věšely punčochy na okna nebo kliky dveří a ráno je nacházely plné perníků, ořechů a jablek. Ti neposlušní nacházeli také brambory, uhlí nebo proutek.

V zimní polovině roku mezi Martinem a Velikonocemi se dříve konaly sousedské návštěvy. Původně se scházeli příbuzní, známí a sousedé ve velké osvětlené místnosti. Ženy a dívky ke předání (u kolovrátku a přeslice), později u šití, nebo vyšívání, muži a chlapci k různým menším ručním pracím, které souvisely se soukenictvím nebo s jiným řemeslem. Čas plynul při vyprávění veselých příhod, zpěvu, vtipech, škádlení, vyprávění novinek, pohádek, pověstí a také hrůzostrašných historek. Hostitel nabízel malé pohoštění a hostitelé se pravidelně střídali. Scházeli se také rádi ke draní perí. To ženy s hbitými prsty odstraňovaly husí nebo kachní peří z brků a získaným materiálem se plnily polštáře a peřiny. A když zmlkly kolovrátky, tak se přesto v zimě pokračovalo dál ve vzájemných návštěvách, a to až do třicátých let našeho století, a mezi staršími lidmi se neustále říkalo: „mr giehn zun Lichth“ (jdu za světlem), nebo: „mr giehn off en Rockngang“ (jdu k přeslici). **Čas adventu** byl hlavně pro děti plný očekávání Vánoc s jejich kouzelnou mocí. Výklady krámů lákaly množstvím hraček: u Seidemanna elektrický vláček obíhal stále dokola, u cukráře Pohla a Ullricha byly za sklem výlohy k vidění úplná umělecká díla z čokolády, cukru a marcipánu. Jiné krámky nabízely vystřihovánky domků a betlémů.

Vyvrcholením předvánočního času byly vánoční trhy v pondělí, po druhé adventní neděli. Konaly se také i jiné pondělní trhy během roku a byly to dny plné vzrušení, hlavně pro děti, díky nabídce hraček ve stáncích, s vyvoláváním, tureckým medem, perníkem, párky a houskami s rybou, a to byla ta správná atmosféra předvánočního trhu. Jako vždy se všechny čtyři strany náměstí a diagonála změnily v pestrou ulici, po níž se tlačily davy domácích obyvatel a návštěvníků. U prodejců teď panovala nabídka zimního prádla, staré dobré soukenné boty, „Švýcaři“ (svetry), vlněné nebo kožešinové čepice, saně a další výrobky ze dřeva vyrobené v Bílém Potoce, ozdoby na vánoční stromček a hračky. Bylo možné také koupit figurky k vytvoření Betlému, a ty často představovaly jemnou řezbářskou práci. S brzkým soumrakem „boudy“ osvětlovaly karbidové lampy a teprve nyní vánoční hemžení dosáhlo té pravé romantiky.

Mezi vánočními zvyklostmi zaujímala zvláštní význam stavba betlémů (jesliček), stejně jako v severočeském lidovém umění. Ozdobený vánoční stromček u nás zdomácněl asi kolem roku 1850, adventní věnec teprve v období mezi oběma válkami. Tyto vánoční symboly nahrazovaly jesličky, které dříve byly opravdovým středobodem vánočních svátků. Před nimi svítila červená lampička a rodina na Štědrý večer zpívala vánoční písně. Téměř v každé rodině byl betlém, od nejjednoduššího až po obdivuhodné mechanické betlémy. V pozdním podzimu nosily děti pro stavbu betlémů mech, od první adventní neděle začal pán domu stavět a většinou si umiňoval, že svůj betlém každý rok rozšíří. První dochované zprávy o vánočních betlémech v Čechách pocházejí z roku 1562 z jezuitského kostela svatého Klementa v Praze. Ve Šluknovském výběžku – v baště našeho umění stavby betlémů – nacházíme zmínky o betlémech už z let 1573 až 1685. Tehdy dokonce přišli řezbáři až z jižních Tyrol (z Grödnerova údolí). V době baroka se k nám náměty pro stavbu betlémů dostaly z Itálie přes rakouské alpské země. Od 18. století stavba betlémů patřila k severočeskému lidovému umění, jehož hlavním nositelem byli tkalci a soukeníci.

„Skutečně rozhodující vliv na rozvoj stavby betlémů ve šluknovském výběžku, který dosud nebyl správně doceněn, pochází od proslulého malíře Josefa rytíře von Führicha.“ (Dr. Joh. Bergmann).

Führichovy motivy se staly předlohou pro mnoho malířů a řezbářů a také pro ilustrátora Bible Julia Schnorra z Corolsfeldu (1794 - 1872). Jedna série Führichem malovaných papírových betlémových figur byla vytištěna v podobě vystřihovánky a byla velmi rozšířena v Rakousku a Německu.

A tak naše rodné město a okolí bylo úzce spojováno s betlémským uměním ne pouze díky zde vzniklým betlémům, ale také prostřednictvím mistra Führicha. Když slyšíme, že například tkadlec z Mníšku při odsunu uchránil a převezl svůj v rodině dlouho děděný mechanický betlém, dokonce s několika originálními Führichovými figurkami, tak teprve pochopíme tu až dojemnou lásku, kterou lidé projevovali ke svému betlému.

Na **Hromnice** byl konec času betlémů a všechno zase na rok putovalo na půdu.

Originály motivů z Führichova betlému, které jsou vystavené ve Führichově domě v Chrastavě.

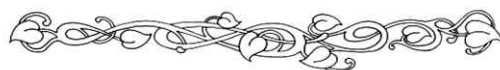

K přípravám na Vánoce patřilo také pečení vánočního pečiva „Platzl“ a štol „Chröstbrute“ (Christbrot, Kristův chléb). Ani koláče nesměly chybět. Štědrý večer byl dnem postním, dokud se na stole neobjevilo slavnostní jídlo. Dříve byla obvyklá tradiční jídla, například makové mléko s žemlovým drobením, jáhlová kaše, pивní polévka, švestková polévka, pečené plátky z jelítka s bramborovou kaší, klobásky, kapr. Nadílka byla pod rozsvíceným vánočním stromečkem a zaznívaly při ní oblíbené vánoční písně. Mimo všeobecně známých také ve Slezsku a severních Čechách rozšířená: „Frejde über Frejde, ihr Noppem kummt und hiert ...“ (Radost nad radost, přijďte sousedé a slyšte...), tři staročeské: „Kommet ihr Hirten“ (Přijďte pastýři), „Freu Dich Erd und Sternenzelt“ (Raduj se země a hvězdné nebe), „Was soll es bedeuten?“ (Co to má znamenat?), nebo ta, která pochází z blízké Žitavy „Morgen Kinder wird's was geben“ (Zítřek děti něco přinese) od Karla Gottlieba Heringa (1809). Po půlnoční mši a půlnočním troubení z věže následovaly dva sváteční dny s jejich výtečnou pečínkou, posezením u kávy, návštěvami příbuzných, kde se nezapomínalo popřát „Šťastné svátky“ (před tím také „Veselé Vánoce ke zrození Spasitele“). Podle germánského zvyku pořádala mládež také oslavy zimního slunovratu (Julfest).

Čas od Vánoc přes Silvestr až po Tři krále byl od pradávna plný tajemství. O čem člověk těch dvanáct nocí snil, to se mělo v příštích dvanácti měsících vyplnit.

Cibulový kalendář, dvanáct cibulových slupek položených na okenním parapetu, posypaných solí, ve kterých se více či méně vysráží vlhkost vzduchu, měl ukázat na vlhké nebo suché měsíce v příštím roce. O štědrovečerní a silvestrovské noci lidé věřili, že zvířata mluví, a dávali také jim něco dobrého z vánočního stolu. Sedláci na Štědrý večer dávali svým kravám další přiděl sena.

Na Silvestra se očekával příchod nového roku a hrály se rozličné hry, které měly vrhnout světlo na tmavou budoucnost. Mnoho z nich se však hrálo již na Štědrý večer. Mimo známého odlévání olova bylo také oblíbené „Odkrývání hrnečků“ (Hoadertöppeln“, „Töppelgucken“). Pod tři šálky na kávu se schovaly peníze, kousek chleba, kousek látky (Hoader, hadřík), pod čtvrtým nebylo nic. Ten, kdo se měl pod hrnečky podívat, musel opustit místnost, nebo stát zády a teprve potom mohl otočit jeden šálek. Peníze znamenaly bohatství, chléb znamenal dostatek jídla, hadřík znamenal spory a hádky. Prázdný hrneček ale znamenal bídu. Při házení pantofle se každý člen rodiny posadil zády ke dveřím a hodil svou pantofli nebo bačkoru za sebe přes hlavu. Jestliže ukazovala špičkou ven, tak dotyčný během roku opustí dům, což si zvláště přála vdavek chtivá děvčata. Tento zvyk byl v mnohých místech na Liberecku praktikován také v noci o svátku sv. Ondřeje (30.11). Při pouštění svítelek každý účastník umístil zbytek svíčky do ořechové skořápky a nechal ji plavat na hladině nádob s vodou. Komu se svíce nejdříve potopila, tak ten měl jako první počítat se smrtí. Ale tyto vážné zvyky, které často mohly na konec roku vrhnout tmavý stín, stále více a více mizely a uvolňovaly místo silvestrovskému veselí při punči nebo jiných náladu povzbuzujících nápojích, čímž ročnímu kruhu zvyků bylo vesele odzvoněno a nový rok mohl začít s dobrou náladou.

Úryvek z knihy *Kratzau – Schicksal einer sudetendeutschen Stadt* (Chrástava – osud sudetoněmeckého města), autor Rudolf Schwertner, Mannheim, 1966. Na překladu knihy pracujeme již 3. rokem, s finanční podporou Města Chrástavy (grant na kulturní a spolkovou činnost) i soukromých dárců.

Pohlednice s motivem zimní Chrástavy fotografa Heinricha Klassena odeslaná roku 1923.

TAK TROCHU VÁNOČNÍ PŘÍBĚH

Mezi Chrastavou a blízkou vsí Machnín kdysi rostly břízky. Proč? Na to se mně neptejte. To se ptejte války, co skončila na jaře ve čtyřicátém pátém. S milionem lidí, co procházeli krajinou před i po válce bůhví odkud, přišla i semena bříz. Lidé je přinesli nalepené na roztrhaných botách, v záložkách kalhot, v batozích plných nepotřebných věcí z krajů dalekých jezer a mohutných březových hájů, z domovů vzdáleného Baltu. Kde zůstal konec běženců, nevím. Snad někde v Německu. Sazenice břízy našly svůj domov na opuštěném staveništi dálnice, na skrývce zeminy mezi Chrastavou a Machnínem.

„A skoč mi pro pár houbiček do bramboračky!“, slyšíte volat moji maminku. Volá na mě, abych všeho nechal, skočil na kolo a jel do „břízek“ pro něco málo hub do polévky, které rostly v hojném počtu právě v tomto hustém zeleném porostu.

Nikým nesázeny, kde se vzaly, tu se vzaly, stály před vstupem do města, ve kterém naši rodiče nacházeli práci v místních textilkách, my děti školu, zubaře a jiné radovánky. Mladý lesík, to bylo zelené kouzlo, co pohltilo i všudypřítomné malé betonové bunkry, zákopy, jezírka, pískovny plné přesliček, užovek, zmijí, ježků, myši a veverek. Byl to náš klukovský ráj. Mnozí z nás se tu naučili plavat, milovat svět živých bytostí. Sušené březové listí sbíraly okolní školy, maminky objevily kouzlo březového šamponu a bříza se mohla stát i vánočním stromkem. Scházelo málo...

Pro vánoční stromek se jezdilo přes bedřichovský les do hájovny v Nové Vsi u Chrastavy a byl to úkol pro nás, tehdy desetileté machnínské kluky – Jardu Kalenského, Rudu Reichla a mne. Nerozlučná trojice, která obstála ve všech zkouškách, nástrahách i překážkách. Venku tenkrát přituhlo a my na vánoční stromky tak trochu zapomněli. Pomalu se šerilo, my svírali v ruce desetikorunu a nás čekalo přeci jen pár kilometrů lesem. Nikomu z nás se tam tehdy nechtělo. Nevím, kdo s tím přišel první, ale shodli jsme se na tom, že vánoční stromek nemusí nutně být už okoukaný smrk a ještě zbude z ušetřené desetikoruny na dárky pod břízkou.

Nebudu nic zastírat. Jistě dobrý nápad potřeboval podporu například rodinou i celou vsí. Nedostal ji. Nejvíce to odnesl Ruda. Táta ho seřezal tak, aby to slyšeli všichni okolní sousedi – to byli i naši. Když jsme se opět potkali, nemohli jsme se shodnout, čím ten nápad byl. Podobně jako otázka, proč právě tyhle stromky rostly v tak hojném počtu mezi naší vsí a kouzelným městečkem Chrastavou na straně půlnoční.

Břízky...

Sváteční, všední, vždy obestřené lidovou tvořivostí, tajemstvím příběhů, které se staly, ale i nestaly.

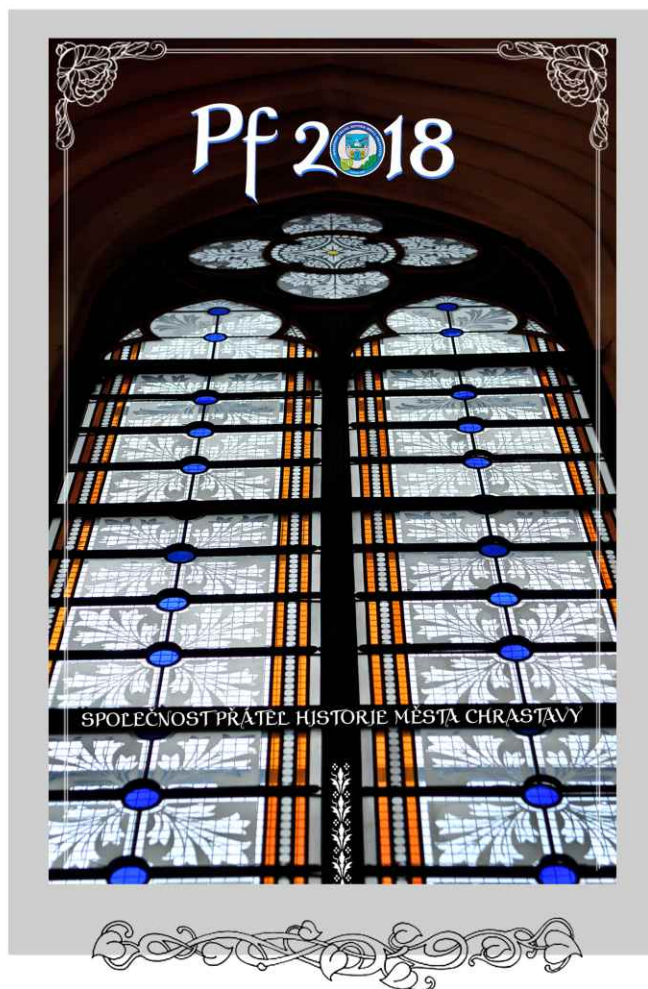
Šedesát let nás dělí od romantiky tří machnínských kluků, co chtěli břízku vyměnit za pichlavý tradiční vánoční smrk, od Vánoc, pletených svetrů, košil a rukavic, ale i vytouženého kola, dobrodružné knížky, bot, ponožek, aut na klíček, dětského kočárku, stavebnice Merkur... Dárků nebylo moc. Rodiče dělali, co mohli, ale na drahé dárky nezbývalo. Oni sami si jen přáli, abychom byli zdraví a aby nebyly ve světě války, aby byl mír. Aby nádherné svátky, které dětem patří odjakživa, zůstaly tradicí, dobou, kdy vzpomínáme a přejeme si to nejlepší. Jsou to i břízky, co kdysi rostly mezi mou vsí a městečkem Chrastava na naší severní hranici.

Hezké Vánoce vám přejí kluci a holky, co mezi břízkami vyrůstali.

Váš Egon Wiener

(napsal E.W. pro vánoční Bulletin SPHMCH v listopadu 2017)

Bulletin společnosti přátel historie města Chrastavy

№ 257 bylo vydáno v prosinci 2017

Vydává jako přílohu Chrastavských listů a pro svoji potřebu Společnost přátel historie města Chrastavy. Toto číslo připravili: Jana Zahurancová, Petr Medřický

Napsat nám můžete na e-mail: sphmch@volny.cz

